

KONRÁD MIKLÓS

Diskurzusok a zsidók névmagyarosításáról¹

Orsovai Pál elégedett volt a nevével. „Ez nagyszerű név volt, egyedüli a maga nemében, nem olyan, mint Szabó, Kovács, Vajda, aminő száz meg száz van, s nem is Vermes vagy Fehér, ami mindjárt azt a gyanút kelti, hogy valaha Weiss volt.”² Molnár Ferenc 1901-ben megjelent első regényének főhőse, a gyenge jellemű, ám nagyravágyó ifjú bankhivatalnok azonban hiába avanszált Holländer Izidorból Orsovai Pállá, felettese a banknál, Lusztig úr továbbra is Holländer úrnak hívta. „Ez annak az embernek a gúnyos hangján volt mondva, aki büszke arra, hogy nem dobta el ősei nevét. Még csak vissza se lehetett adni neki ezt a malíciát, mint a többieknek, akik néha egymást közt így szóltak: »Legyünk őszinték«, s mind régi nevükön szólították egymást.”³

Molnár Ferencnek a névmagyarosítással szemben e sorokból kiolvasható ellenérzése felveti a kérdést, vajon a Neumann néven született író miért döntött – öt évvel e sorok írása előtt – a névváltoztatás mellett?⁴ Kényszerből, mivel idegen hangzású névvel magyar író korábban sem törhetett irodalmi babérokra, a századforduló egyre intoleránsabb magyar nacionalizmusának légkörében meg különösen nem? Vagy csupán arról volt szó, hogy a regény szatirikus perspektívája megkívánta az olvasók – köztük Molnár magyarosított nevű hitfelei – elé tartott görbe tükröt?

Szabolcsi Miksától, az *Egyenlőség* című legolvasottabb neológ zsidó hetilap főszerkesztőjétől a szatíra messze állt. A neológ zsidó közéletnek az 1880-as évektől 1915-ben bekövetkezett haláláig egyik legbefolyásosabb szereplője mindazonáltal úgyszintén ellentmondásos érzelmeket táplált hitsorsosai névmagyarosítása iránt. A jelenséget nyíltan és egyértelműen soha nem bírálta. Pozíciójából fakadóan ezt nem is tehetette, hiszen a zsidók nyelvi és kulturális, formális és érzelmi elmagyarosodásáért küzdött, ennek történelmi szükségességét hirdette, az akkulturációt elutasító ultraortodoxiát ostromozta, a magyarosodásban előrehaladókat méltatta. Mindezt tekintetbe véve annál figyelemre méltóbb, hogy lapja, a neológ zsidóság legfontosabb fóruma csak egy egészen rövid időszakban – és meglehetősen erőltetnül – kampányolt a zsidók névmagyarosítása mellett, de ettől eltekintve a mozgalmat istenigazában sohasem karolta fel, sőt közvetetten több ízben felszólalt ellene.

A dualizmus idején, azon belül is az 1800-as évektől, amikortól a névmagyarosítás nagyobb méreteket öltött, arányosan a zsidók mutatkoztak leginkább hajlandónak nevük magyarosítására. 1894 és 1918 között a teljes népesség 5%-át képviselő zsidók tették ki a Belügyminisztériumtól névváltoztatás engedélyezését kérvényező mintegy 61 000 személy 56%-át.⁵ Asszimilációs szempontból a névmagyarosítás a dualizmus kori magyar zsidóság „sikertörténeteként” is el-

¹ A tanulmány az NKFI által támogatott K 143231 azonosító számú „OTKA” projekt keretében készült.

² Molnár Ferenc: *Az éhes város*. Budapest: Pesti Szalon Könyvek, 1993. 14.

³ Molnár, 1993. 13.

⁴ A dátumot közli: Széchenyi Ágnes: Molnár Ferenc magyar író. *Darázsfaszek. Mozgó Világ*, 2020/4. 65.

⁵ Karády Viktor – Kozma István: *Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig*. Budapest: Osiris, 2002. 76.

könyvelhető, mint az önkéntes asszimilációnak a többi allogén etnikumhoz képest a zsidókra jóval jellemzőbb formája. Ez azonban a történetnek csak az egyik fele. A másik, a történetírás által mindeddig figyelmen kívül hagyott, bár mind eszme-, mind társadalomtörténeti szempontból jelentősebb részéből az derül ki, hogy a keresztény társadalom a zsidók névmagyarosításáról többnyire elégedetlenkedve, illetve bírálóan szólt (a névmagyarosítást humbugnak tekintő antiszemitákról nem is beszélve), míg a jelenséggel szemben valójában a neológ zsidóság is kifejezetten ambivalensnek mutatkozott.

Mielőtt a diskurzuselemzésbe kezdenék, egy szót a dualizmus kori zsidó névmagyarosítás arányairól. A korszak kezdetén a jelenség még kifejezetten ritkának számított. „Sok zsidó fiúról sokáig azt hiszem: szepességi szász”, írta egyetemi társairól a Budapestre 1877-ben felkerült Benedek Elek, magyarázatként hozzáfűzve: „a névmagyarosítás még nem divat”.⁶ A névmagyarosításoknak az 1880-as évektől lendületet adott, hogy az 1881. évi XXVI. törvénycikk az addigi 5 forintról 50 krajcárra vitte le a névváltoztatást kérelmező beadvány bélyegilletékét⁷ – innen ered az annyit hangoztatott „50 krajcáros magyarok” olykor csak ironikus, gyakrabban antiszemita *bonmot*-ja. A 19. század vége felé a névmagyarosítás már jóval elterjedtebb volt, de a zsidó népességen belül ekkor is jelentős különbségek húzódtak. Általános szabályként elmondható: ahogy haladunk az akkulturáció, a szekularizáció, az iskolázottság, a vagyon és ambíció lépcsőfokain, illetve ahogy távolodunk a zsidó hagyomány világától és a hagyományosan zsidó szakmáktól, úgy nő a magyar vezetéknevet viselő zsidók aránya. A nagyváradi ortodox hitközség 1899 őszén megválasztott 71 fős, a helyi ortodox közösség vagyoni elitjéből verbuválódó képviselő-testületében összesen hat fő, vagyis a testület 8,4%-a viselt magyar vezetéknevet.⁸ Ez az arány az 1911–1919 között Pesten házasuló ortodox zsidó férfiak között 13,8%-ot ért el, a menyasszonyok között 4,7%-ot.⁹ Az utóbbi arányszámnak az a magyarázata, hogy a zsidó közösségen belül férjhez menő hajadonoknak nem sok értelme volt névváltoztatással bajlódni. A pesti neológ Chevra Kadisa 200 tagú, zömében kereskedőkből, nagyiparosokból, (szabadfoglalkozású) értelmiségiekből és háztulajdonosokból álló képviselő-testületének 1899-ben 11,0%-a viselt magyar vezetéknevet, 1902-ben és 1906-ban 13%-a, 1915-ben 18%-a.¹⁰ Ez az arány a Pesti Izraelita Hitközség 1910 végén választott 241 fős képviselő-testületének az előbbiekkal részben azonos tagjai között 20,7%-ra emelkedett.¹¹ A magyar hangzású nevek aránya a zsidó vallású budapesti egyetemi hallgatók körében ennél magasabb volt, az 1900/1901-es tanévben elérte a 39%-ot.¹² A Budai Izraelita Nőegylet által 1914 januárjában szervezett jótékonyági táncestély

⁶ Benedek Elek: *Édes anyaföldem! Egy nép s egy ember története*. I–II. Budapest: Pantheon Irodalmi Intézet, 1920. I. 230.

⁷ 1881. évi XXVI. törvénycikk. *Budapesti Közlöny*, 1881. május 1. 1.

⁸ Választások a nagyváradi orth. izr. hitközségnél. *Zsidó Híradó*, 1899. november 30. 10.

⁹ Karády Viktor – Palásti Mónika: Ecsetvonások a budapesti ortodoxiáról. *Budapesti Negyed*, 1995/2. 67.

¹⁰ Mardochai Hajehudi [Szabolcsi Miksa]: A zsinagóga, mely legyűrte a templomot. *Egyenlőség*, 1899. április 9., melléklet, 3–4; Toronyi Zsuzsanna: A zsidó asszimiláció a Pesti Chevra Kadisa eljáróinak társadalmi pozíciói alapján. In: Gábor György – Hajnal Piroška – Schweitzer Gábor (szerk.): *Otthonkeresők, otthonteremtők. Zsidó társadalomtörténeti tanulmányok*. H. n.: Universitas Kiadó – Judaica Alapítvány, 2001. 92.

¹¹ A Pesti izr. hitközség teljes képviseletének tagjai, 1910. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, PIH, I-C-1.

¹² Karády, Victor: Assimilation and Schooling: National and Denominational Minorities in the Universities of Budapest around 1900. In: Ránki, György – Pók, Attila (eds.): *Hungary and European Civilization*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989. 292.

113 férfi „rendezőjének” ennél is nagyobb aránya, 47,7%-a viselt magyaros nevet. (A milió társadalmi szintjére jellemző, hogy a doktori címmel rendelkezők aránya 46,9%-kal alig volt ennél alacsonyabb.¹³) A legmagasabb arányszámokat nem meglepően a zsidó vallást elhagyók között találjuk. 1897-ben a Pesti Izraelita Hitközség rabbiságánál kitérő férfiak 38,9%-a, 1903-ban 53,8%-a, 1907-ben már 66,2%-a viselt magyaros nevet. A kikeresztelkedő hajadon nők esetében a magyar nevűek aránya az 1897-ben mért 17,7%-ról 1907-ben 39,3%-ra emelkedett.¹⁴

Ha azonban a hazai zsidóság egészét nézzük, igencsak más képet kapunk. Michael Silber számításai szerint 1919-ben, vagyis korszakunk leáldozásakor a magyar családnévvel rendelkező zsidó vallásúak száma nem haladta meg az 50 000 főt, vagyis az utolsó dualizmus kori népszámláláskor, 1910-ben regisztrált 911 227 fős zsidó népesség 5,5%-át.¹⁵ A dualizmus korában a zsidók elsőprő zöme tehát elutasította vezetékneve magyarosítását. Többségüknek valószínűleg eszébe sem jutott.

Ez egyebek mellett azzal is magyarázható, hogy a politikai hatalom sem adta egyértelmű jelét annak, hogy elvárná a zsidóktól németes hangzású, mint tudjuk, II. József 1787-es rendelete által rájuk oktroyált családneveik magyarosítását.¹⁶ Annnyiban ez nem meglepő, hogy a kormányzat ezen a téren még a közalkalmazottakra is csupán rövid ideig, Bánffy Dezső miniszterelnöksége (1895–1899) idején helyezett egyértelmű nyomást.¹⁷ Ettől a néhány évtől eltekintve a névváltoztatás olyan nyilvánvalóan az állampolgárok magánszférájába tartozott, hogy a liberális kormányzat tartózkodott a hivatalos nyomásgyakorlástól. Ilyen módon az idegen vezetéknevet viselőkre nehezedő presszió nagyjából kimerült a névmagyarosításra buzdító hírlapi cikkekben. Ezek üzenete az 1860-as évektől az 1900-as évekig változatlan maradt: aki magyarnak vallja magát, viseljen magyaros nevet.¹⁸ Egyetlen alkalmat találtam, amikor egy kormányzati szerepben fellépő politikus szót ejtett a zsidók névmagyarosításáról – ám ő sem a zsidók további erőfeszítéseit sürgette, hanem ellenkezőleg, a névmagyarosítás terén mutatott buzgalmukat méltatta. 1894 októberében a főrendiház első olvasatban leszavazta a zsidó felekezet bevétté nyilvánításáról, és ekképpen a keresztény felekezetekkel egyenlő rangra emeléséről szóló törvényjavaslatot, amely így visszakerült a képviselőház elé. A második képviselőházi vita alkalmával Pap Gézának, a közoktatásügyi bizottság előadójának jutott a feladat, hogy a kormány szándékának megfelelően megvédje a javaslatot, ami ez esetben a hazai zsidóság apológiáját, integrációs teljesítményének magasztalását jelentette. Beszédében Pap Géza egy nyakatekert mondat erejéig az általa „nem oly fontos” jelenségnek minősített névmagyarosítás kérdésére is kitért: „Mit jelent ez? Azt talán, hogy nem akarnak a nemzet testébe beleolvadni, a mikor még nevüket is megcserélik csak azért, hogy a külsőség látszatát is levetkőzzék, hogy olyanokul ne tekintessenek, akik a magyar nemzettel együtt ne éreznének?”¹⁹

¹³ BTM Kiscelli Múzeum, Térkép-, kézirat- és nyomtatványtár, 77.76.32.

¹⁴ Konrád Miklós: *Zsidóságon innen és túl. Zsidók vallásváltása Magyarországon a reformkortól az első világháborúig*. Budapest: MTA BTK TTI, 2014. 305.

¹⁵ Silber, Michael K.: Hungary before 1918. In: Hundert, Gershon David (ed.): *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. I–II. New Haven – London: Yale University Press, 2008. I. 779.

¹⁶ József császár magyar rendelete a zsidók családi neveinek tárgyában. Közli: Mandl Bernát. *Magyar-Zsidó Szemle*, 1899/4. 371–373. A rendeletről: Karády – Kozma, 2002. 22–23.

¹⁷ Karády – Kozma, 2002. 70–76.

¹⁸ Mártonffy Károly: A családi nevek magyarosítása. *Vasárnapi Újság*, 1861. december 8. 585. Idézi: Deák Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás”. *Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon, 1849–1860*. Budapest: Osiris, 2000. 64.

¹⁹ Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XX. Budapest: Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1894. 110.

Kritikus keresztény magyarok

Ha a kormányzati szereplők nem is, a keresztény magyar értelmiség időről időre hangot adott a zsidók névmagyarosítására vonatkozó elvárásainak, bár a kifejezetten zsidókhoz intézett, zömében az 1880-as és 1890-es évekre korlátozódó felhívások szórványos jellege itt is szembeszökő. Az 1880-as években keletkezett nyilatkozatok összefüggtek az antiszemitizmus 1870-es évek végétől észlelhető felerősödésével. Csillapítására egyes keresztény értelmiségiek a zsidók fokozottabb magyarosodásában vélték felfedezni a gyógyírt. „Legtöbb zsidónak német a neve, német a nyelve”, jelentette ki a *Veszprém* című hetilap vezércikkírója 1880-ban, márpedig „az az előszeretet, amellyel [a zsidók] a németiség iránt viseltetnek, sértő a magyarságra”. A magyar nemzetet, állította a szerző, a zsidók csak a magyarosodás minden terén mutatott előrehaladásukkal tudnák „teljesen megnyugtanni”.²⁰ Négy évvel később a konzervatív liberális *Budapesti Hírlap*ban Czigány Károly kövágóörsi ügyvéd és földbirtokos nemcsak elvi alapon, az egyenjogúsítás viszonzásaképpen tartotta elvárhatónak, hogy a zsidók „névleg is” magyarosodjanak meg, de egyben figyelmeztette is izraelita polgártársait: aki a Rosenzweig, Schlesinger vagy Grünhut névre hallgat, arról „nem képzél az ember magyar embert”.²¹

Az 1880-as évek első felének a tiszaezlári vérváddal kulmináló antiszemita válsága után az 1890-ben bárói címben részesült Schossberger Zsigmondot ugyancsak a *Budapesti Hírlap* részéről érte kritika, amiért főnemesi rangra emelésének alkalmát nem használta ki vezetéknéve magyarosítására, ami a legelső zsidó vallású magyar báró számára a napilap szerint annál könnyebb lett volna, mivel apja, Schossberger Sájé Wolf 1863-as nemesítése révén családja „tornyai” előneve magától kínálkozott. „Mért nem lett báró Tornyay inkább, mint báró Schossberger?”, értetlenkedett a névtelen vezércikkíró (feltehetően maga Rákosi Jenő), majd némileg általánosítva így folytatta: „Az ilyen új nemesítéseknél, ha olvassuk, hogy hatvani Deutsch, budai Goldberger, tornyai Schossberger stb., a magyar előnév és a német vezetéknév igen kellemetlen konfliktusban állanak egymással s úgy látszik, mintha az illetők nem is annyira a magyar nemességet keresnék, mint hogy inkább internacionális nemességre vágyódnak.” Kritikai megjegyzése dacára a szerző természetesnek, sőt „a kor követelménye” szerint valónak ítélte, hogy „zsidó is lehessen magyar mágnás”.²² Egy évtizeddel később Tóth Béla, a *Pesti Hírlap* tárcaírója és korának egyik legnépszerűbb, szintén egyszerre elkötelezetten liberális és hevesen nacionalista hírlapírója a zsidóság *en bloc* „tehetős” része ellen intézett éles bírálatot, amiért, állította Tóth, „úgy irtózik” a névmagyarosítástól, mintha annak hírlapi rovata „egy volna a csődbe kerültek lajstromával”. A zsidók számára a névmagyarosítás nem csupán „kötelesség”, de egyben elemi érdekük is, hiszen egy „névben, lélekben, nyelvben” magyar zsidó a legádázabb antiszemitát is lefegyverzi, írta Tóth a 20. század hajnalán sokak által osztott naivitással.²³

Az 1900-as évektől ilyen felhívásokkal már alig találkozunk.²⁴ Feltételezésem szerint ez azzal magyarázható, hogy míg a keresztény magyar értelmiség számára a zsidók tömeges nyelvi ma-

²⁰ A zsidókérdés. II. *Veszprém*, 1880. október 10. [1.]

²¹ Czigány Károly: Név-magyarosítás. *Budapesti Hírlap*, 1884. szeptember 6., melléklet, 1.

²² Schossberger báró. *Budapesti Hírlap*, 1890. március 22. 1.

²³ Tóth Béla: Magyar. *Pesti Hírlap*, 1900. október 14. 2–3.

²⁴ Egy ilyen felhívásra lásd például a Tóth Béla halála után az *Esti levél* című rovatot átvevő Porzsolt Kálmán cikkét, aki a névmagyarosítás elmulasztását a *Budapesti Hírlap* 1890-es írásához hasonlóan az idegen nevüket nemesítésük után is megtartó zsidó családoknak róta fel. Zsolt [Porzsolt Kálmán]: Esti levél. Az új nemesség. *Pesti Hírlap*, 1908. december 1. 14.

gyarosodása megnyugtatóan egyértelművé vált, ez a réteg már azt is tisztán látta, hogy a névmagyárosítás terén hasonló eredményeket elvárni hiú remény.

Nem szűnt meg viszont a leggyakoribb bírálat, miszerint a zsidók előszeretettel választanak maguknak történelmi magyar neveket. Az 1880-as években főleg antiszemiták által hangoztatott vád az 1890-es években szabadelvű körökben is elterjedt. „Meg kell mondanunk”, írta a haladó liberális Szigetvári Iván 1894-ben, „hogy a zsidók csakugyan követtek el és követnek el hibákat magyartalan vagy túlságosan hangzatos nevek föl vételével, fegyvert szolgáltatva ez által ellenségeiknek”.²⁵ A gondolat Mikszáth *Új Zrínyi*ájában is előkerült. Az utolsó ítélet elsi etett trombitájelére feltámadó és a korabeli Magyarországra csöppenő Zrínyi Miklósnak egy kis banki alkalmazott Zrínyi Mór néven mutatkozik be, majd nyájasan magyarázza, hogy csak *felvette* a nevet, mire Zrínyi dühösen feleli: „Hát akkor tegye le!”²⁶ A történelmi nevet magára aggató zsidó közhelye az adomagyűjteményekben is megjelent a századfordulón,²⁷ de felbukkant a zsidókkal szemben kifejezetten jóindulatú, társadalmi helyzetükről a *Husadik Században* elmélkedő Zay Miklós gróf cikkében is. Igaz, utóbbi úgy vélte, a zsidók helytelen vonzalma a „történelmi hangzású” nevek iránt letűnőben van, mivel a zsidóság már e tekintetben is jobban simul „a társadalom ízléséhez”.²⁸ A klisé ettől függetlenül tovább élt, erre utal, hogy a párizsi *Figaro* budapesti tudósítójának a magyar fővárosról 1913-ban kiadott könyvében is felbukkant, bár André Duboscq megértően fejtegette, hogy egyes magyar zsidók „nemzeti hősök”, illetve „nagy írók” neveit veszik fel, hiszen Montaigne is megmondta már: „Ki akadályozhatja meg a lovászsomat, hogy Nagy Pompeiusnak nevezze magát?”²⁹

Ebben a visszatérő kritikában nem csak az az érdekes, hogy világosan jelzi a zsidókkal szembeni előítéletek tovább élését, az elvárást, hogy a zsidók maradjanak a helyükön, mert mégis több a soknál, hogy egy zsidó régi magyar nemesi család nevével ékeskedjék. A bírálat azért is figyelemre méltó, mivel illogikus, hiszen a dualizmus idején a névmagyárosításokat a belügyminiszter engedélyezte, így a vádak is a Belügyminisztériumot illették volna. Megjegyzendő végül, hogy a kritika minden alapot nélkülözött. Amint arról bárki megbizonyosodhatott volna, akár a névmagyárosításokat közléte vő hírlapokat böngészve, akár az 1800–1893 között Magyarországon engedélyezett névváltoztatások listáját közlő, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság választmányi tagja által 1895-ben kiadott könyv alapján, a nevüket történelmi nevekre cserélő zsidók – vagy pontosabban az ilyen cserék belügyminisztériumi engedélyeinek – száma elenyésző volt.³⁰ A leggyakoribb példánál maradva: 1800 és 1893 között tizenegy személy változtathatta nevét Rákóczi-ra, az első 1882-ben, az utolsó tíz évvel később. Eredeti nevük és foglalkozásuk alapján egy zsidó volt közöttük.³¹ A téveszme ettől függetlenül minden katalizizmat túlélve visszaköszönt Marschalkó Lajos *Országghódítók az emancipációtól Rákosi Mátyásig* címmel 1965-ben Münchenben kiadott förmedvényében is: „Ötven krajcárért, mai értékben kb. egy

²⁵ Rutilus [Szigetvári Iván]: A mi szabadelvűségünk. *Élet*, 1894. április 1. 241.

²⁶ Mikszáth Kálmán: *Új Zrínyiász*. Budapest: Révai, 1910. 64.

²⁷ Gracza György: *A nevető Magyarország. Egyetemes adomagyűjtemény*. I–II. Budapest: Lampel Róbert, 1901. I. 328.

²⁸ Zay Miklós: Zsidók a társadalomban. *Husadik Század*, 1903/12. 964.

²⁹ Duboscq, André: *Budapest et les Hongrois. Le pays – les mœurs – la politique*. Paris: M. Rivière, 1913. 31.

³⁰ [Szentiványi Zoltán]: *Századunk névváltoztatásai. Helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye 1800–1893*. Budapest: Hornyánszky Viktor, 1895.

³¹ [Szentiványi], 1895. 186.

dollárért meg lehetett vásárolni a Nagyságos Fejedelem nevét – írta Marschalkó a dualizmus koráról –, hogy aztán a Dob-utca bodegáiban, a Teleki-tér ócskapiacán csak úgy nyüzsögjenek a Rákócziak.”³²

A történelmi családnevek iránti állítólagos vonzódás mellett a keresztény szerzők a zsidó kereskedőket német cégtábláik miatt is rendszeresen ostorozták. A bírálók ezt azért sérelmezték, mert úgy érezték, hogy a zsidó kereskedők ezáltal akadályozzák a városok magyarosulatának a kifejlődését. Már említett cikkében Tóth Béla azt állította, hogy a németországi cégtáblákon is gyakrabban látni magyar vezetéknéveket, mint a Kerepesi úton.³³ A Függetlenségi Párt miskolci közlönye 1901-ben a korszellemmel „illetlen vakmerőséggel” dacoló helyi zsidó kereskedőkön bosszankodott, akik miatt a város továbbra is „német felírású cégtáblákkal” volt tele. A szerző „a sok héber betűs felíráson” is kiakadt, amelyekről egyébként tudta, hogy „azok az ósdi héber írásjegyek német szöveget rejtegetnek”, vagyis *jüdisch deutsch* feliratok.³⁴ A cégtáblák kérdése Bánffy Dezső volt miniszterelnököt szintén foglalkoztatta. A *Magyar Közélet* című lapban 1902-ben közölt eszmefuttatásában azon sajnálkozott, hogy a magyarosodás terén tapasztalható fejlődés dacára a főváros bizonyos „külsőségekben” továbbra is elmaradt a kívánt szinttől, és felhívta – tapintatos fogalmazással – a „székesfőváros lakossága” figyelmét, miszerint az „egységes magyar nemzet megalkotása érdekében” tartozik magának azzal, hogy „üzletein, kirakatainál csak magyar feliratokat használjon”.³⁵ A *Budapesti Napló*-ban ugyanebben az évben megjelent cikkében Bánffy berlini látogatója meglepetéséről is beszámolt, aki a pályaudvarról bérkocsin behajtva örömmel tapasztalta, „hogy az üzletek feliratai, akárcsak Berlinben, németek, vagy legalább németek is”.³⁶

Mielőtt áttérek a zsidók által kifejtett véleményekre, köztes pozíciójából fakadóan itt teszek említést a névmagyarosítási mozgalom kezdeményezőjéről és évtizedeken át lelkes vezetőjéről, Telkes Simonról. 1872-ben még a zsidó felekezethez tartozott, és Rubin volt a neve, amikor a *Szegedi Híradó*-ban nevük magyarosítására buzdította hitsorsosait. Emlékeztette őket, hogy német nevüket olyan rendeletnek köszönhetik, amelyet II. József császár „abszolút” kormánya „germanizáló” törekvéssel hozott meg. Mivel a zsidók már „alkotmányos országban” élnek, a haza egyenjogú polgáraiként, ideje megszabadulniuk rájuk kényszerített német nevüktől.³⁷ Erre a lépésre Telkes kilenc évvel később, 1881-ben szánta rá magát. Ugyanebben az évben létrehozta a működését tekintve egyszemélyes, 1909-ig fennálló Központi Névmagyarosító Társaságot, majd 1883 februárjában áttért az unitárius hitre.³⁸ Egyes konvertitákkal ellentétben kikeresztelkedése után nem fordult volt hitfelei ellen, sőt olykor méltatta a zsidókat, akik, emelte ki az 1894-es névmagyarosí-

³² Marschalkó Lajos: *Országhódítók az emancipációtól Rákosi Mátyásig*. München: Ledermüller Olivér, 1965. 96.

³³ Tóth, 1900. 2.

³⁴ Kiss Lajos: Magyarosítsunk minden vonalon. *Szabadság*, 1901. április 17. 1–2.

³⁵ Báró Bánffy Dezső: A magyar nemzetiségi politika és a főváros. (*Magyar Közélet*, 1902. szeptember 1.) In: Uő: *Magyar nemzetiségi politika*. Budapest: Légrády Testvérek, 1903. 56, 58.

³⁶ Báró Bánffy Dezső: A névmagyarosításról. *Budapesti Napló*, 1902. július 2. 5.

³⁷ [Telkes Simon:] A zsidók névmagyarosításáról. (Ajánlva a zsidó ifjúságnak.) *Szegedi Híradó*, 1872. január 24. [2.]. Telkes egy későbbi írásában fedte fel, hogy ő írta ezt a cikket, amelyben legelőször szállt síkra a zsidók névmagyarosítása érdekében. Lásd: Telkes Simon: *Hogy magyarosítsuk a vezetéknéveket?* Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1897. 61.

³⁸ A zsidó kérdés helyes megoldása. *Keresztény Magvető*, 1883/1. 73–74.

tásokról írt beszámolójában, „állandóan és folyton növekedő számban veszik leginkább igénybe a névmagyarosítást”.³⁹ Áttérése okáról Telkes ismereteim szerint soha nem nyilatkozott. A névmagyarosítás gyakorlati útmutatójának szánt, 1897-ben megjelent könyvében párhuzamot állított a keresztség felvétele és a névmagyarosítás között. Míg az ember az utóbbi révén érhet el, hogy „a nemzet igazi fiai közé végkép befogadják”, az előbbinek köszönhetően nyerhetett „bebocsáttatást a keresztény társadalomba”. Elképzelhető, hogy a statisztikai hivatal tisztviselőjeként zömében keresztény környezetben dolgozó Telkes e bebocsáttatás iránt is leküzdhetetlen vágyat érzett.⁴⁰

Ambivalens zsidók

Noha a zsidó lapok nem szereztek tudomást Telkes kikeresztelkedéséről, már csak azért sem, mivel azt maga is eltitkolta, és kitérése után tíz évvel *Hányan vagyunk* címmel kimutatást közölt az *Egyenlőség*ben a zsidók számáról a világban,⁴¹ a zsidók körében búvópatakként fel-feltört a meggyőződés, hogy a név elhagyása nem áll távol a vallás elhagyásától. Molnár Ferenc első regényének e tanulmány elején említett főhőse nemcsak nevét magyarosítja meg, de ki is keresztelkedik, ami mellékesen utónevének dilemmájára is végre-valahára pontot tesz: „A keresztnevével is volt egy kis baja: csúrte-csavarta annak előtte az Izidort, hol Izor volt, hol Izsó, sőt még az Imrét is megkockáztatta; képzelhetni, mily megkönnyebbülés volt ránézve az, hogy a keresztség mindeme gondjaitól megszabadította őt, s lett röviden: Pál.”⁴² A névmagyarosítás és a kikeresztelkedés kapcsolata Molnárnak az 1900-as évek *Pesti Naplójába* írt humoreszkjeiben is felbukkant, így az öreg zsidó karácsonyfaárus történetében, aki lassacskán elveszti gazdag zsidó vevőit, mivel azok mind kikeresztelkednek, és keresztényként már nem hajlandók zsidótól vásárolni. Ezért ő is katolizál, hogy visszanyerje vevőkörét, és egyúttal nevét is megmagyarosítja, mégpedig Guttmannról Görényre, amit – szintén kitért – lipótvárosi kuncsaftjának így magyaráz: „A feleségem ragaszkodott, hogy ipszilon legyen a végén. Ámbár most értesítenek bennünket, hogy ez a szó egy rossz illatú állatnak a neve.”⁴³

A humoreszktól a komolyabb esetek felé fordulva megemlíthetném az 1916-ban elhunyt Goldschmied József dombóvári nagybérló esetét, aki végrendeletében úgy intézkedett, hogy amennyiben unokája megtagadná hitét, vagy megváltoztatná családi nevét, kitagadja örökségéből.⁴⁴ A kettő között tehát nem látott különbséget. Nézetét a költő és újságíró Szélpál Árpád anyai nagybátyja, az első világháború idején Budapesten varrodát vezető Józsi bácsi is osztotta, aki úgy gondolta, hogy az a zsidó, aki elhagyja nevét, előbb-utóbb vallását is elhagyja.⁴⁵

³⁹ Telkes Simon: Névmagyarosítás 1894-ben. *Budapesti Hírlap*, 1895. május 26. 5.

⁴⁰ Telkes, 1897. 3.

⁴¹ Telkes Simon: Hányan vagyunk. *Egyenlőség*, 1893. június 30., melléklet, 1–2. Az *Egyenlőség* egyértelműen zsidónak tekintette Telkest, amint ez Telkes nemesítéséről beszámoló cikkéből is kiderül. Lásd: Nemesítés. *Egyenlőség*, 1907. szeptember 29. 10.

⁴² Molnár, 1993. 13–14.

⁴³ –o– [Molnár Ferenc]: Pesti erkölcsök. Ferenc bácsi. *Pesti Napló*, 1906. december 21. 12.

⁴⁴ Takács Istvánné: *A dombóvári zsidóság története*. Dombóvár: Dombóvári Városszépítő és Városvédő Egyesület, 2007. 80, 105.

⁴⁵ Szélpál Árpád: *Forró hamu*. Budapest: Magvető Kiadó, 1984. 190.

Mondhatnánk, hogy Szélpál nagybátyja ortodoxnak tekintette magát, így nem meglepő, hogy határozottan elítélte a névmagyarosítást, ami ortodox zsidók között jóval ritkább volt, bár mint láttuk, nem kivételes. Ám ha nyílt elutasításról nem beszélhetünk is, a névmagyarosítás láthatóan a neológ zsidók körében, a neológ felekezeti sajtóban sem élvezett egyértelmű támogatást.

A kettősség már a zsidók 1867-ben törvénybe foglalt egyenjogúsítása előtt tetten érhető. Míg 1861-ben Rokonstein Lipót, a *Magyar Izraelita* felelős szerkesztője arra buzdította hitfeleit, hogy nyelvük és ruházatuk mellett nevüket is magyarosítsák meg,⁴⁶ két évvel később Pollák Leó, a Pesti Izraelita Hitközség választmányi tagja már arra figyelmeztetett, hogy a magyar nevek választásánál ügyelni kellene arra, hogy a Kohn és Löw nevek „történelmi jelentése megtartassék”, aminek kivitelezési módjára nézve sajnos nem tett javaslatot.⁴⁷ Ha figyelmesen olvassuk azokat az 1880-as évek elején kelt írásokat, amelyeknek zsidó szerzői véleményt nyilvánítottak a névmagyarosításról, kiderül, hogy ezek sem annyira a névváltoztatásra buzdítottak, mint inkább azokat a hitfeleiket védték, akik ezt nem tették meg. „Mindazok, kik német nevet bírnak, azt atyáiktól öröklötték és csak pietásból tartják meg”, írta röpiratában Goldschmid Mór várpalotai lakos 1880-ban. A zsidókkal szemben e tekintetben megfogalmazott kritikák azért is igazságtalanok – hozott fel Goldschmid egy olyan érvet, amely a következő évtizedekben rendre visszatért –, mivel hasonló bírálat a német nevű mágnásokat, politikusokat, papokat nem érte. „Talán csak azért, mert nem zsidók?”, tette fel Goldschmid a költőinek szánt kérdést.⁴⁸

Az 1880-as évek első felének antiszemita fellángolásakor a névmagyarosításokat zsidó részről annál nehezebb volt reklámozni, mivel ha az antiszemitizmus egyeseket az asszimilációs teljesítmény további, olykor a kikeresztelkedésig vezető fokozására sarkallta, másokból éppen ellenkezőleg valamiféle disszimilációs visszahőkölést váltott ki. Míg 1881 első fél évében 286 zsidó magyarosította meg a nevét, 1882 első fél évében, a tiszaszlári vérvád kirobbanásakor 274-en tették ugyanezt, a következő év első hat hónapjában pedig még kevesebben, 247-en.⁴⁹ Az 1884-es és 1885-ös évek első fél évéről nem találtam adatot, 1886 első fél évében már 327 zsidó magyarosította meg a vezetéknevét, tehát többen, mint 1881-ben.⁵⁰ Ám hogy némi bizonytalanság fennmaradt, annak egyértelmű jele a *Pesti Hírlap* 1885. március 3-i számában megjelent szerkesztői üzenet, amely arról számolt be, hogy egyesek „levelükben kétségüket fejezték ki”, vajon „az izr. hitfelekezethez tartozó állampolgárok önérzetével megfér-e, hogy nevüket éppen ebben az időben magyarosítsák meg”. A napilap felelős szerkesztője, a keresztény Kenedi Géza sajnálkozását fejezte ki, ha „az uralkodó áramlatok” bárkit is visszatartanak, „bármely hazafias irányú jó cselekedet elkövetésétől”,⁵¹ de az *Egyenlőség* vezércikkírója egy évvel később is amellett érvelt, hogy senki sem csodálkozhat azon, ha vannak zsidók, akik azt gondolják, „miért siessek én minden módon megöröklött nevem megváltoztatásával azt igazolni, hogy tagja vagyok e nemzetnek, a mely nemzet engem kebeléből ki akar lökni”?⁵²

⁴⁶ Dr. Rokonyi [Rokonstein Lipót]: Összeolvadásunk kellékei. *Magyar Izraelita*, 1861. január 17. 17–20.

⁴⁷ Vegyes hírek. *Magyar Izraelita*, 1863. március 6. 96.

⁴⁸ Goldschmid Mór: *Egy korszerű szó a „Veszprém” f. évi 40–41. számaiban megjelent »Zsidókérdés« megvilágítására.* Székesfehérvár: Vörösmarty Könyvnyomda, 1880. 6–7.

⁴⁹ Névmagyarosítási statisztika. *Ellenőr*, 1881. augusztus 29. [2.]; Névmagyarosítási statisztika. *A Hon*, 1882. augusztus 13. [3.]; Telkes Simon: Névmagyarosítási statisztika. *Budapesti Hírlap*, 1883. december 23. 3.

⁵⁰ Névmagyarosítási statisztika. *Fővárosi Lapok*, 1886. augusztus 4. 1559.

⁵¹ [Kenedi Géza:] Szerkesztői üzenetek. *Pesti Hírlap*, 1885. március 3., második melléklet, 13.

⁵² Dr. G.: Kik magyarosodnak? *Egyenlőség*, 1886. március 7. 1.

Az 1880-as években az *Egyenlőség* egyáltalán nem vett részt a Telkes Simon által indított névmagyarosítási mozgalomban. A hetilap meglegedett azzal, hogy 1882. novemberi megjelenését követően néhány héten át „Magyarosodunk” címmel minden kommentár nélkül közölte a nevüket megváltoztatók listáját.⁵³ A *Hitközségi Hivatalnok* című havilapban egy Berényi Joachim nevű szentesi levélíró 1884-ben lelkesen kiállt ugyan a névmagyarosítás mellett, mivel úgy vélte, „ez gyorsabban közelebb hozna bennünket a magyar társadalomhoz”.⁵⁴ Levelét azonban a szerkesztő, Friedmann Mór cikke követte, aki sebtében tiltakozott a nézet ellen, miszerint „a magyar hangzású névben rejlenék a valódi hazafiasság”, hogy aztán hosszan sorolja a hazai zsidóságnak azokat a kiválóságait, akik megtartották eredeti nevüket.⁵⁵

Az atyai név iránti kegyelet, illetve kereskedők esetében a cégérként is szereplő név megváltoztatásának a bonyodalma mellett a zsidók névmagyarosítás iránti csekély lelkesedése a mozgalomnak és a modern antiszemitizmus színre lépésének időbeli egybeesésével is magyarázható. A zsidók körében a névmagyarosítás éppen hogy kezdett nagyobb méreteket ölteni, mikor válaszként reflexszerű antiszemita szurkapiszka lett a megbélyegezni kívánt zsidó korábbi nevének a felemlegetése. Ahogy az *Egyenlőség* írta 1884-ben: „Ha valami ficzko a zsidót pellengérre akarja állítani elég odavetnie, hogy Kis Mózes alias Klein: egyéb argumentum nem kell, ez világos bizonyítéka annak, hogy az illető bűnös.”⁵⁶

Az *Egyenlőség* névmagyarosításról szóló cikkei ekképpen az 1880-as évek végéig nem mentek túl a nevüket *nem magyarosítók* védelmére, illetve a magyar történelmi nevet bitorló zsidók kliséjének a cáfolatánál.⁵⁷ A hetilapnak egyetlen olyan korszaka volt, amikor ha csak rövid ideig is, de határozottan kiállt a névmagyarosítás mellett. Huszonnyolc évvel az emancipáció után, az 1895 októberében szentesített XLII. törvénycikk, vagyis a zsidó vallást bevett vallásnak nyilvánító ún. recepciós törvény végső – és a millenniumi ünnepségekkel való egybeesése miatt szimbolikus – pontot tett a magyar zsidóság jogi egyenlőségért folytatott bő fél évszázados küzdelmére. A magyar zsidóság optimizmusa és hazafias lelkesedése történelmi csúcspontjára hágott. Milkó Izidor szabadkai hírlapíró, aki már 1892-ben kísérletet tett egy, a millennium alkalmából kifejezetten a zsidók tömegmagyarosítását célzó mozgalom indítására,⁵⁸ 1895 nyarán visszatért korábbi ötletére. „Öhajtandó, hogy a millenniumig lehetőleg *minden magyar zsidónak a neve is magyar legyen*”, írta az *Egyenlőség* vezércikkében, mivel úgy gondolta, „ezzel tartozik a hazai zsidóság a magyar nemzetnek”. Hiába volt a zsidó „nyelvre, gondolkodásra és érzületre” magyar, ha szemére vethették: „Hát a nevetek miért német?”⁵⁹ Milkó Izidort Füredi Ignác, az Izraelita Tanítóképző Intézet tanára követte, aki szerint a magyar zsidók német neve nem volt egyéb, „mint egy önkéntesen viselt *sárga folt*”. Füredi több cikkben igyekezett eloszlatni hitfelei ellenérzését a névmagyarosítással szemben, emellett praktikus tanácsokat adott a helyes magyar név kiválasztására vonatkozóan.⁶⁰

⁵³ Lásd az *Egyenlőség* első évfolyamának rövid hírek rovatát a második, november 12-i számtól a december 24-i számig.

⁵⁴ Berényi Joachim: Tekintetes szerkesztő úr! A *Hitközségi Hivatalnok*, 1884/4. 25.

⁵⁵ [Friedmann Mór:] Szerkesztői megjegyzés. A *Hitközségi Hivatalnok*, 1884/4. 25–26.

⁵⁶ B. S.: A névmagyarosításról. *Egyenlőség*, 1884. február 10. 2–3.

⁵⁷ A „Budapesti Hírlap”. *Egyenlőség*, 1888. május 27. 8; Névmagyarosítási adatok. *Egyenlőség*, 1889. április 14. 14.

⁵⁸ Milkó Izidor: A zsidók és a millennium. *Egyenlőség*, 1892. április 22. 2–3.

⁵⁹ Milkó Izidor: A zsidók névmagyarosítása. *Egyenlőség*, 1895. július 19. 1. [Kiemelés az eredetiben – K. M.]

A Pesti Izraelita Hitközséghez köthető *Egyenlőséggel* szemben a Magyarországi Izraeliták Országos Irodájához és az Országos Rabbiképző Intézetéhez közel álló, profilját tekintve alapvetően tudományos *Magyar-Zsidó Szemle* ennyi erőfeszítést sem tett.⁶¹ Ha az 1884 elejétől megjelenő folyóiratról csak itt és csak röviden emlékezünk meg, annak oka nem más, mint a szóba jöhető forrásanyag szinte teljes hiánya. A folyóirat a névmagyarosítási statisztikákról elvétele beszámoló néhány soros híreken kívül ugyanis egyáltalán nem foglalkozott a kérdéssel, amit nehéz lenne a névmagyarosítás iránti lelkesedés jeleként értékelni. Ennek inkább hiányát látszik igazolni, hogy amikor 1895-ben a folyóirat szerkesztője által írt „Vegyes” rovatban rövid tudósítás jelent meg arról, hogy a millenniumra való tekintettel Telkes Simon Központi Névmagyarosító Egyesülete „kétszeres erővel és buzgalommal lát most hozzá az idegen hangzású nevek megmagyarosításához”, a hírhez a szerkesztő nem fűzött semmilyen kommentárt.⁶²

Ha a számokat nézzük, az általános névmagyarosítási mozgalom az ezredéves ünnepek idején valóban új lendületet vett. Nem kizárható, hogy ebben a zsidók lelkesedése is szerepet játszott, bár a közalkalmazottakra nehezedő, különösen 1896 és 1898 között tetten érhető hatalmi presszió feltehetően nagyobb súllyal nyomott a latban. Ami az *Egyenlőséget* illeti, a féltucatnyi lelkes írás a lap ambivalens hozzáállásán nem változtatott. A következő években még megjelent egy-egy cikk, amely a zsidókat nevük magyarosítására szólította, vagy megvédte a névmagyarosítást elutasító zsidókat a külső támadásokkal szemben, majd az 1900-as évektől mindkét típus lassanként eltűnt a hetilap hasábjairól.⁶³

E cikkekkel párhuzamosan viszont több olyan írás is napvilágot látott, amely ha csupán közvetetten is, vagyis elsősorban a zsidó identitás óvásának vágyából fakadva, mégis egyértelműen a névmagyarosítás ellen érvelt. 1890-ben Kohn Dávid harmadéves joghallgató akadémiai pályadíjat nyert a gabonahatáridő-üzletről írt munkájáért.⁶⁴ Amikor a 21 éves egyetemista átvette díját, az Akadémia főtítkára, Szily Kálmán megkérdezte tőle, „ilyen névvel” szándékozik-e szerepelni a közéletben, és kifejezte reményét, hogy ha újabb alkalommal díjat nyer, más névvel jelenik meg a díjkiosztáson. Az esetről beszámoló Szabolcsi álnaivan értetlenkedett, egyben a pályadíjazott család- és utónevét védte: „Nem tudjuk a Kohn név ellen van-e kifogása a tudós főtítkárnak, melynek alapján a fiatal szerző 4000 éves nemességet képes kimutatni, vagy a Dávid név ellen, melynek első viselője király volt, hős volt, próféta volt és ki bizonyos zsoltárok szerzőse által mint költő is meglehetősen hírnevet szerzett magának.”⁶⁵

1892-ben a hetilap humoros írásban üdvözölte az apai ágon zsidó származású, csehországi születésű Theodor Kohn olmützi érsekké választását, aminek alkalmából abbéli reményét fejezte

⁶⁰ Füredi Ignác: Zsidó vezetéknevek magyarosítása. *Egyenlőség*, 1895. július 26. 6. [Kiemelés az eredetiben – K. M.]; Uő: Zsidó vezetéknevek magyarosítása. II. *Egyenlőség*, 1895. augusztus 2. 4–5; Uő: Zsidó vezetéknevek magyarosítása. III. *Egyenlőség*, 1895. augusztus 9. 6; Uő: Zsidó vezetéknevek magyarosítása. IV. *Egyenlőség*, 1895. augusztus 16. 4–5.

⁶¹ A két zsidó lap közötti rivalizálásról lásd: Konrád Miklós: Támogatók és vetélytársak. A *Magyar-Zsidó Szemle* helye a neológ felekezeti közéletben. *Regio*, 2016/1. 126–147.

⁶² A központi névmagyarosító egyesület. *Magyar-Zsidó Szemle*, 1895/12. 603.

⁶³ Gelléri Miksa: A zsidóság magyarsága. *Egyenlőség*, 1895. szeptember 27., melléklet, 1–2; Szatmári Mór: Névmagyarosítás és a zsidóság. *Egyenlőség*, 1897. november 14. 1–3; Seress László: A zsidó tanítók neve. *Egyenlőség*, 1898. július 17. 4–5.

⁶⁴ Jelentés a Dóra-jutalomról. *Akadémiai Értesítő*, 1890/5. 303.

⁶⁵ Szabolcsi Miksa: Kohn Dávid. *Egyenlőség*, 1890. május 16. 6.

ki, hogy „meg fogjuk érni, hogy a Kovácsok, Kalmárok, Kemények és Kondorok visszakohnositják nevüket”.⁶⁶ Egy évvel később az akkor már a *Magyar Hírlap* belső munkatársaként dolgozó Kohn Dávid valóban újfent akadémiai pályadíjat nyert, ezúttal az olasz valutáról szóló értekezésével, ám továbbra is eredeti nevén,⁶⁷ amely alkalmából Szabolcsi Miksa nem mulasztotta el megjegyezni, hogy az *Egyenlőség*ben is publikáló fiatalember cikkeit „Ha-Kohen” aláírással szokta közölni, mivel „nincs olyan Esterházy Magyarországon, ki olyan büszke volna főnemesi voltára, mint Kohn Dávid arra, hogy *kohen*, hogy egyenesen Áron ivadéka és nemessége közel négyezer éves”.⁶⁸

Szabolcsi bizonyára szomorúan vette hírét, hogy Kohn Dávid 1895-ben Papra magyarosította vezetéknévét. De ez nem változtatott véleményén, amelynek legőszintebben egy 1900-as szerkesztői üzenetben adott hangot: „A német vezetékeveket, igaz, vagy 120 esztendővel ezelőtt, akaratunk ellenére úgy ránk tukmálták, aminél fogva, mint magyar embereknek, jogunk van arra (sőt kissé kötelességünk is), hogy azokat magyar vezetékevekkel cseréljük föl, – csakhogy ez nem minden névre nézve áll. A Kohn (helyesebben Kohén) vagy Lévi név régibb a legrégebb nemesi névnél Európában. Hogy lehet ilyen nevet fölcserélni? Hisz az 3000 éves nemesi levél. Mert jól tessék megjegyezni, nem a zsidót akarjuk elfelejtetni a német nevek földadásával, hanem mindazt, ami bennünk német. Márpedig zsidó történeti nevek fölcserélésével nem a német ellen demonstrálunk, hanem a zsidó ellen. Azért abszolúte nem örvendünk az ilyen nevek eltűnésnek, bármennyire barátja vagyunk különben a névmagyarosításnak.”⁶⁹

Hogy Szabolcsi mennyire volt ténylegesen barátja a névmagyarosításnak, nehéz megmondani. Annyi bizonyos, hogy pályafutását a tiszaezslári vérvád idején még Weinstein néven kezdő hírlapíró 25 éves korában maga is megváltoztatta vezetéknévét. Döntését a *Debreczen* című függetlenségi lap 1883. február 22-i számának *Nyílt tér* rovatában így indokolta: „Fölvettem a Szabolcsi nevet, mert szabolcsi vagyok s mert munkatársa levén egy magyar lapnak, magyar név alatt akartam írni, felvettem e magyar nevet, mert testestül-lelkestül magyar vagyok, felvettem: mert úgy tetszett.”⁷⁰ Új neve mellett azonban születésekor kapott héber neve is tetszhetett neki, legalábbis erre utal, hogy hetilapjában az ortodoxiával vitatkozó cikkei egy részét évtizedeken át mint Mardochai Hajehudi szignálta.

Végül, bár ez az írás a családnevekről, és nem az utónevekről szól, érdemes megjegyezni, hogy a zsidó különbözőség fenntartására törekvő Szabolcsit ezen a téren olyan nézetek hangoztatásához is elvezette, amelyeket liberális nacionalista keresztény kortársai egészen bizonyosan megrökönyödve olvastak – ha olvasták. 1899-ben Szabolcsi melegen támogatta egy meg nem nevezett vidéki rabbi javaslatát, hogy a szülők polgári és zsinagógai név gyanánt ugyanazt a nevet adják gyermekeiknek. „Ábrahám ne legyen Arnold – javasolta Szabolcsi –, Dávid ne legyen Dezső, Szára ne legyen Szerén.” Majd a „szebbnél szebb” bibliai nevek méltatása után kijelentette: „Az ember igen jól érezheti magát az Efraim, Manasse, Elisa, Jezsaiás, Jóél személynévvel.”⁷¹

⁶⁶ Kohn Mór: A rehabilitált Kohn Mór. *Egyenlőség*, 1892. november 11. 7. Theodor Kohnról lásd: Miller, Michael L.: The Rise and Fall of Archbishop Kohn: Czechs, Germans, and Jews in Turn-of-the-Century Moravia. *Slavic Review*, 65 (3), 2006. 446–474.

⁶⁷ Jelentés az I. M. Ált. Biztosító Társaság pályázatáról. *Akadémiai Értesítő*, 1893/5. 289–290.

⁶⁸ Szabolcsi Miksa: Még egyszer Kohn Dávid. *Egyenlőség*, 1893. május 19., melléklet, 5. [Kiemelés az eredetiben – K. M.]

⁶⁹ [Szabolcsi Miksa:] Meturgeman. Szerkesztői üzenetek. *Egyenlőség*, 1900. április 8. 7.

⁷⁰ Kroó György: *Szabolcsi Bence*. I–II. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, 1994. I. 13.

⁷¹ [Szabolcsi Miksa:] Meturgeman. Szerkesztői üzenetek. *Egyenlőség*, 1899. június 4. 11–12.

Az 1900-as évektől, amint már említettem, az *Egyenlőség* hasábjain megtraktáltak a névmagyarosítást pertraktáló cikkek. Az erre vonatkozó statisztikai adatok félévi összegzéseinek közzétételekor a hetilap olykor beszámolt az eredményről, így 1906-ban is, amikor a számadatok kommentárjaként hozzáfűzte: „A magyarságba való beolvadás őszinte szándékának beszédesebb tanújele alig képzelhető.”⁷² Amihez képest annál feltűnőbb, hogy a zsidók további névmagyarosítását a rövid cikkekse egy szóval sem szorgalmazta. Valójában úgy tűnik, a kérdés a zsidó felekezeti körök számára elvesztette érdekességét, jelentőségét. Nyilvánvalóvá vált, hogy a zsidó értelmiség egyre nagyobb arányban magyar névvel szerepel a hazai közéletben, ám az is látható volt, hogy a zsidó népesség zöme megmarad eredeti nevénél. Például mert úgyszintén világossá vált, amint ezt több röpirat zsidó szerzője panaszolta, hogy neve megmagyarosításával a zsidó annyit nyert, hogy ellenségei ezért is kigúnyolták.⁷³ Jelzésértékű, hogy az (első évben *Magyar Zsidó Almanach* néven) 1911-ben indult kultúrcionista *Múlt és Jövő*ben a névmagyarosítás kérdése már fel sem merült.

Antiszemiták

A dualizmus utolsó évtizedeiben a közvéleményt már lagymatagabban foglalkoztató zsidó névmagyarosítás kérdését egyetlen réteg tárgyalta továbbra is rendületlenül – aligha meglepően az antiszemiták. Egy korai képviselőjük már az 1840-es években, vagyis évtizedekkel azelőtt, hogy a mozgalom a zsidók körében nagyobb méreteket öltött volna, jónak látta rámutatni, hogy hiába visel majd „a pénzes zsidó” magyar nevet, szíve, lelke és jelleme változatlan marad.⁷⁴ A nevüket megmagyarosított zsidók eredeti nevének első felhánytorgatásai ugyancsak megelőzték a zsidók 1867-es emancipációját, így például az elvileg liberális Fényes Elek 1859-es röpiratában, ahol Lévay Henrik biztosításiügyi szakértőt a szerző nyilvánvaló rosszindulattal ismételten Löwi Henriknek nevezte.⁷⁵ A zsidókkal szemben különböző mértékben előítéletes szerzők következő nemzedékei kitartóan ismételtették, hogy az asszimiláció egyéb külső jegyeihez – így például a magyar nyelv elsajátításához – hasonlóan a névmagyarosítás látszat csupán, amely nem változtat a zsidó lényegi másságán, illetve, vallották a radikálisabbak, valójában álca, része a zsidóság hatalmi törekvésének, hogy a magyarság kebelébe férközve belülről zilálja szét a – magától értetődően keresztény – magyar társadalmat.⁷⁶

⁷² Névmagyarosítás. *Egyenlőség*, 1906. október 21. 11.

⁷³ Weisz Ignác: *A zsidók és a nemzetiségek*. Brassó: A „Brassó” könyvnyomdája, 1894. 39; Gyomai Zsigmond: *Hipokrizis. (Esti Újság, 1898. február 21.)*. In: *Uő: Emlékalbum 1890–1915*. Budapest: A szerző kiadása, 1915. 31. Az 1850-es években kitért Szegfi Mór a kassai főreáliskolában tanított, amikor 1882-ben egy Szász Károlynak írt levelében beszámolt antiszemita kollégája zaklatásáról, aki a tanárban gunyorosan fejtegette a jelenlétében, hogy a zsidók csak „hunczutságból” cserélnek „nevet és vallást”. Szegfi Mór Szász Károlyhoz, 1882. december 30. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Levelestár. A zsidó szerzők mellett a Függetlenségi Párt miskolci közlönye is sajnálkozva említette a „tagadhatatlan” tényt, miszerint „vannak a törzsmagyar társadalomban elemek, kik a névmagyarosítókat s ezek közül, mondjuk ki nyíltan, a zsidókat gúnynyal illetik”. Még pár szó a névmagyarosításról. *Szabadság*, 1902. július 9. 1.

⁷⁴ Éliássy István: *Hunnia a haladás korszakában*. Eger: Érseki Lyceum, 1842. 36.

⁷⁵ Fényes Elek: *Szózat a magyar biztosító társulat érdekében*. Bécs: Sommer Lipót, 1859. 18, 43.

⁷⁶ Csikváry Jákó: *Buda-Pesti levelek*. VIII. *Erdély*, 1874. február 27. 94; Vajda Viktor: *Művészet és politika. Képek a magyar Társadalomból*. Pest: Fekete Bernát, 1870. 76; Reformálható-e a zsidóság? *12 Röpirat*, 1880/1. 22; Titus Aemilius: *Az elzsidósodott Magyarországon*. *12 Röpirat*, 1882/10. 9; P. Chrysologus [Tolnai Lajos]: *A főváros és az ezredév*. II. *Magyar Szemle*, 1894. szeptember 16. 433; Sextus: *Az eladott ország*. In: *A zsidókérdés Magyarországon*.

Az elutasítás következő szintjére a magyar antiszemitizmus ezen a téren is a Horthy-korban jutott el. A Tanácsköztársaság bukása után bő három héttel, 1919. augusztus 25-én keltezett röpiratában Dánér Béla a zsidókérdés „megoldása” érdekében többek között azt javasolta, „minden zsidó [legyen] köteles eredeti zsidó nevét viselni”.⁷⁷ 1919 decemberében a korábban évekig liberális lapoknak dolgozó – majd élete utolsó éveiben a pesti neológ Chevra Kadisa szeretetkórházában ápolt – Kádár Lehel a névmagyarosítást a „liberális korszak egyik legnagyobb bűnének” minősítette. Az „államilag támogatott köztudathamisítás” révén „Galícia söpredéke” – itt értsd: származásától már teljesen függetlenül bármilyen magyar zsidó – álnokul megkaparintotta a „fajhoztartozás” e „materiátlan” elemét is, így süllyedt odáig a magyar nemzet, hogy a kommün idején „magyar név harsogott üvöltve az elvtársakat utcára szólító plakátok fején”.⁷⁸ A radikális jobboldali politikus Szemere Béla 1920-ban kiadott röpiratában a zsidókra vonatkozó javaslatát, így a véderőnél szolgálók külön „munkászászlóaljakba” tömörítése mellett szintén a zsidók korábbi neveinek a visszavételét követelte, konkrétan azt, hogy a családnévüket a millennium után megmagyarosított zsidókat kötelezzék régi nevük újrafelvételére.⁷⁹

A fehérterror napjaiban a névmagyarosítás antiszemita elítélése olykor sokkal közvetlenebb és durvább formát öltött. 1919. december 11-én a Pesti Izraelita Hitközség jogvédő irodájában Weisz Lipót műhímnő még aznap felvett panasa szerint két katona tört be a Király utca 11. szám alatti első emeleti lakásába. Azt mondták, fegyverek után kutatnak. Amikor Weisz Lipót arra kérte őket, hogy igazolják magukat, egyikük kutyakorbácsot rántott elő, és azt ordította: „Büdös zsidó, itt van az igazolvány!” A katonák minden holmit a földre hánytak, közben „folyton a бүдös zsidókat szidták”. Amikor átkutatták fia, Forbáth Manó banktisztviselő íróasztalfiókját, és megtalálták benne a névjegyeit, apjára rivalltak: „Minek magyarosította magát ez a бүдös zsidó? Бүдös zsidó maradjon бүдös zsidónak és ne magyarosítsa magát.”⁸⁰

A szélsőséges antiszemita kórusa mellett a kimért hangvételű, de hatását tekintve a magyar zsidóknak hosszú távon annál többet ártó Szekfű Gyula szintén elítélte a zsidók névmagyarosítását, amelynek révén az „oroszlengyel bevándorló zsidó” – akitől a dualizmus kori liberális elit „belső átalakulás” helyett csak „felületes és külsőleges” átalakulást várt el – a kortársak szemében „egészen magyarrá vált”, ekképpen pedig „megszabadulva legtermészetesebb megkülönböztető jegyétől, végkép elvegyült a magyarság tömegében”.⁸¹ Mondhatnám persze, hogy a dualizmus idején a keleti zsidó bevándorlás már elenyésző volt, s hogy a korabeli társadalom nemhogy az „oroszlengyel” zsidót, de a több nemzedék óta magyar földön élő, bárósított és kikeresztelkedett családok tagjait sem tekintette „egészen” magyarnak – de holtakkal vitatkozni nincs sok értelme. A Horthy-kor fullasztóan antiszemita légkörére mindenesetre jellemző, hogy Szekfű e triviális tévedéseit senki sem rótta fel a törtéetésnek.

Budapest: Szent-Gellért könyvnyomda, 1898. 17; Magyar nevű zsidók. *Alkotmány*, 1898. február 24. 8; Petrássevich Géza: *Magyarország és a zsidóság*. Budapest: Szent Gellért Könyvnyomda, 1899. 174; Király Péter: *Vészkiáltások! Szabad szellem és hazaszeretet*. Szeged: Endrényi Lajos, 1904. 121; Tamás Ágnes: *Nemzetiségek görbe tükörben*. 19. századi nemzetiségi sztereotípiák Magyarországon. Pozsony: Kalligram, 2014. 221–222.

⁷⁷ Dánér Béla: *A magyarországi zsidókérdés megoldása*. Budapest: Apostol-nyomda, 1919. 31.

⁷⁸ Kádár Lehel: Kéri és Pogány. *Uj Nemzedék*, 1919. december 2. 1.

⁷⁹ Progredeius [Szemere Béla]: *Az elmefogyatékosok. Gróf Tisza István. A zsidók*. Budapest: k. n., 1920. 14.

⁸⁰ Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Weisz Lipót, jegyzőkönyv, 1911. december 11. Pesti Izraelita Hitközség Jogvédő Irodája, II-6-1.

⁸¹ Szekfű Gyula: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*. Budapest: „Élet” Irodalmi és Nyomda R. T., 1920. 289–290.